

PČELE KROZ POVIJEST

ZLATKO ĐUKIĆ

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za povijest
Lorenza Jagera 9
HR – 31 000 Osijek
e-mail: zdjukic@ffos.hr

Pregledni rad

Review article

Primljeno / Received: 17. 7. 2023

Prihvaćeno / Accepted: 15. 1. 2024.

ROBERT STUBIČAR

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Studij – Poslijediplomski doktorski studij književnost i kulturni identitet
Lorenza Jagera 9
HR – 31 000 Osijek
e-mail: robertstubicar1@gmail.com

Sažetak: Povijest pčela započinje duboko u prošlost te brojni arheološki nalazi svjedoče o pčelarstvu kao jednoj od najstarijih grana poljoprivrede. Med kao najpoznatiji pčelinji proizvod se u prošlosti nalazio iza voska, koji je imao veću vrijednost sve do kraja XIX. st. Na području plodnih područja Egipta i Mezopotamije, otkriveni su jedni od najranijih arheoloških dokaza o uzgoju pčela od strane pčelara i uporabe pčelinjih proizvoda. Med se najprije sakupljao iz »prirodnih« košnica u okolišu, najčešće na području plodnih riječnih dolina. Od samih početaka ljudske djelatnosti, stanovništvo je znalo o učincima meda na ljudsko zdravlje. Na području Starog Istoka poznata su pojedina područja po uzgoju pčela, od Palestine, gdje je pojam »med i mlijeko« označavao biblijsko blagostanje, preko Sirije sve do cjelokupnog područja Mediterana. Stari Grci i Rimljani bavili su se pčelarstvom, odakle se proširuje u naše krajeve. U osamnaestome stoljeću, carica Marija Terezija objavljuje »Patent o pčelarstvu« s aputama za buduće pčelare iz 1775., koji je vrijedio za područja koja su bila pod Habsburškom monarhijom, među kojima se nalazila i Hrvatska. O važnosti pčelarstva govore i jadranski srednjovjekovni komunalni statuti koji su vodili skrb o pčelarstvu, od zaštite pčela i košnica do prodaje i davanja/oslobađanja poreza. Pojedini srednjovjekovni komunalni statuti u Hrvatskoj reguliraju držanje pčela o čemu će više biti navedeno u samome radu.

Ključne riječi: povijest pčela, med, vosak, košnica, poljoprivreda, statuti, zakonici o pčelarstvu

1. UVOD

Pčele su od davnina do naših dana bile predmet zanimanja ljudi, pogotovo od vremena kada su se ljudi upoznali sa njihovom djelatnošću proizvodnje meda te njihovom ulogom oprašivača većine usjeva.¹

Ljudi su u početku, prije uzgoja i držanja pčela, pratili i proučavali navike pčela koje su dolazile s paše do njihovog smještaja, vodili su brigu o vremenu rojenja gdje su na razne načine nastojali privući i zadržati novo formirani roj. Bilo da su označavali pristupačna mjesta

za smještaj pčelinje zajednice, dodatno dubeći deblo drveća ili na već postojeće šupljine stavljali vratašca na kojima se nalazio otvor s letom te ih premazivali medom ili zapaljenim saćem/voskom kako bi privukli pažnju pčela. Nakon useljenja pčela, pčelari bi takva pripremljena mjesta za prihvatanje novih rojeva označavali svojim znakom, kako bi drugi pčelari znali da je ta pčelinja zajednica pod njihovom kontrolom i vlasništvom.

Kao najstariji fosil pčele znanstvenici navode nedavno otkriće pčele starosti 100 milijuna godina koja je ostala prilično sačuvana u jantaru, a ujedno dokazuje

¹ David Cramp, *Pčelarstvo*, Rijeka, 2012., str. 9.

da je ta novootkrivena pčela starija 35 – 45 milijuna godina u odnosu na druge poznate pronađene fosile pčele.² Ta malena sačuvana pčela promjera 3 mm ima zajednička svojstva pčela i osa što govori u prilog znanstvene teorije o pčelama koje ovise o peludu, a koje su nastale od predaka mesojeda.³ Prvi cvjetovi su bili maleni, a do razvoja biljaka cvjetnica dolazi zbog veze sa razvojem pčela kao oprašivačima. Danas u svijetu postoji više od 20 000 vrsta pčela koje sakupljaju pelud radi prehrane svojeg potomstva, a popis vrsta pčela se neprekidno povećava radi pronalaženja novih primjerala od strane proučavatelja pčela.⁴ Za pčelare i stanovništvo radi velike ekonomske važnosti su najpoznatije vrste pčela pčele medarice (*Apis mellifera*).

Povijest pčelarstva započinje u davnoj prošlosti, a kada je riječ o čovjekovom interesu za pčelarstvo, on veže se uz mezolitik od prije 10 000 godina do oko 6 500 godina prije Krista.⁵ Upravo na crtežima iz mezolitika u pećini Cuevas de la Arana pokraj Barcelone prikazuje se ekstrakcija meda iz stijena datiranih iz vremena 7 000 godina prije Krista.⁶ Na crtežu se mogu vidjeti dva čovjeka koji uz pomoć užeta dolaze do pčelinje zajednice, pritom uzimajući med uz pomoć dimilice i spremaju ga u posudu.⁷

O medu se već u vremenu prapovijesti saznalo o njegovim dobrobitima kao dio ishrane ili kao lijekovito sredstvo.⁸

Kao jedan od najstarijih pisanih izvora Vergilije, starorimski pjesnik, piše o pčelarstvu i pčelama već 30-tih godina prije Krista.

2. PČELARSTVO MEZOPOTAMIJE

Najstariji arheološki dokazi o odnosu pčela i čovjeka potječu iz 2500. prije Krista te su pronađeni na području plodnog polumjeseca.⁹ Iz tog vremena potje-

ču dva sačuvana cilindrična pečata na kojima su se navodile žrtve u obliku meda posvećene hramu božici Ninhursagi, kojega je dao sagraditi sumerski kralj Gudea¹⁰ vladar grada Lagaša na području Južne Mezopotamije.

Staništa za pčele u Mezopotamiji bila su u izdubljenoj zemlji iz prirodnih razloga nedostatka šuma i pogodnih pećina. Izgrađivani su rovovi koji su pregrađivani za potrebe svake pčelinje zajednice, bili su prekriveni i imali su otvor za pčele kroz koji bi ulazile i izlazile radi sakupljanja nektara, odnosno proizvodnje meda. Židovi su također uzgajali pčele za proizvodnju meda u vremenu izraelske države.¹¹ Pisani dokazi navode da su Sumerani koristili med u kozmetici prije 2500 prije Krista, a za potrebe liječenja i medicine, Babilonci i Asirci su ga koristili za upalu kože i oka.¹²

Sama Biblija na više mjesta navodi med i pčele. Tako u poglavlju Suci 14:8 stoji: »Nakon nekog vremena, kada se vratio da je odvede, Samson skrenu da vidi mrtvog lava, a to u mrtvom lavu roj pčela i med.«¹³ U poglavlju Suci 14:9 se također navodi: »On uze meda u ruke i jeo ga je idući putem. Kada se vratio majci i ocu, dade ga i njima te i oni jedoše; ali im ne reče da ga je uzeo iz mrtvog lava.«¹⁴ Nadalje u Suci 14:18: »Sedmog dana, prije nego je zašlo sunce, ljudi iz tog grada rekoše Samsonu: Što ima slađe od meda i što ima jače od lava? A on im odgovori: Da niste s mojom junicom orali, ne biste zagonetke pogodili.«¹⁵

U drugoj knjizi o Samuelu u 14:25 stoji: »Ali je ondje bilo medenoga saća na površini zemlje.«¹⁶ U 14:26 opisan je također med: »Kad je narod došao onamo, vidje gdje teče med, ali nitko ne prinese ruke k ustima, jer se narod bojao zakletve.«¹⁷ O važnosti meda govori i sljedeće poglavlje 14:27: »Samo Jonatan, koji nije čuo kad je njegov otac zakleo narod, primače vrh štapa koji mu bijaše u ruci i zamoči ga u medeno saće, zatim prinese ruku k ustima; i odmah mu se zasvijetliše

² Isto, str. 10.

³ Isto, str. 10.

⁴ Isto, str. 11.

⁵ Ljudevit Bauer, *Med, pčelarenje i običaji*, Zagreb, 1999, str. 10.

⁶ David Cramp, *Pčelarstvo*, Rijeka, 2012., str.12.

⁷ Isto, str. 8.

⁸ Josip Defilippis, *Poljoprivreda i razvoj*, Zagreb, Školska knjiga, 2005., str. 33.

⁹ Gene, Kritsky. 2015. *The Tears of Re Beekeeping in Ancient Egypt*. Oxford USA: Oxford University Publishing., str. 7.

¹⁰ Isto, str. 7.

¹¹ Josip Defilippis, *Poljoprivreda i razvoj*, Zagreb, Školska knjiga, 2005., str. 33.

¹² Marinko Blažević, *Povijest pčelarstva*, 06.11.2013.<http://pcelari-bujstine.com/povijest-pcelarenja/>.

¹³ Biblija, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1993., str. 206.

¹⁴ Isto, str. 206.

¹⁵ Isto, str. 206.

¹⁶ Isto, str. 228.

¹⁷ Isto, str. 228.

oči«. ¹⁸ Dok u 14:29 stoji: »A Jonatan odgovori: Moj otac svaljuje nesreću na zemlju. Gledajte kako su mi se zasvijetlile oči jer sam okusio malo toga meda«. ¹⁹ Posljednji navod iz druge knjige o Samuelu u 14:43 navodi: »Tada Šaul reče Jonatanu: Priznaj mi što si učinio! Jonatan odgovori: Ja sam samo okusio malo meda vrškom štapa koji mi bijaše u ruci. Evo me, spreman sam umrijeti!«. ²⁰

U Zbirci izreka mudraca u 24:13 navodi se med, gdje Salomon daje savjet svome sinu: »Jedi med, sine moj, jer je dobar, i saće je slatko nepecu tvome«. ²¹

Druga Salomonova zbirka izreka govori isto o medu. Tako u 25:16 stoji: »Kad naiđeš na med, jedi umjereno, kako se ne bi prejeo i pojedino izbljuvao«. ²² U 25:27 za med stoji: »Jesti mnogo meda nije dobro, niti tražiti pretjerane časti«. ²³

3. PČELARSTVO EGIPTA

Uzgoj pčela u Egiptu bio je vrlo sličan današnjem pčelarstvu. Brojna obilježja pčelarstva starog Egipta zadržana su u tradiciji današnje kulture Mediterana. U starom Egiptu nalaze se crteži pčelinjih zajednica u košnicama te rad sa pčelama koji su prikazani na slikama grobova, na zidovima hramova, a sačuvani su i u pisanim izvorima na papirusu. Važnosti i značaju pčele u starom Egiptu svjedoče brojne legende i priče starih Egipćana. Tako su Egipćani smatrali da su pčele nastale iz suza Ra - boga Sunca.

Oko 3000. godine prije Krista Egipat je već imao vjerojatnu djelatnost pčela i meda. Činjenice kao dokazi ovim tvrdnjama jesu što je u to vrijeme već postojao hijeroglifski znak za pčelu, koji se pojavljivao u kraljevskim titulama. ²⁴ Na području Egipta postojala je titula za osobu koja je kontrolirala med »Pečatnik meda«. ²⁵ Za pretpostaviti je, ako je tada postojala osoba sa titulom vezanom uz pčele, da je pčelarstvo kao zanimanje

u to vrijeme već bilo poznato. Postojale su i druge titule vezane uz pčelarstvo, koje su pronađene, a to su »Pečatnik posuda sa medom« te »Božanski pečatnik«. ²⁶ Pored dokaza o postojanju osoba sa titulama isključivo vezanim sa pčelarstvom na području cijelog plodnog polumjeseca, uzgoj pčela i njihovi fizički dokazi datirani su kasnije, tj. u vremena Starog kraljevstva u Egiptu. ²⁷

Šesti vladar pete dinastije Niuserra (2445.–2421. g. pr. Kr.) ²⁸ izgrađuje solarni hram u kojemu su pronađene slikarije koje prikazuju najstariji prikaz košnice i djelatnost pčelarstva. Od ostalih dokaza razvoja pčelarstva u starom Egiptu treba spomenuti hram Shesepibre (»Zadovoljstvo boga Ra«). ²⁹ Radi se o najvećem solarnom hramu toga vremena koji je izgrađen na manjem brežuljku nedaleko navodnjavanih polja vodama rijeke Nil, sjeverno od Abusira. U hramu su pronađene važne slikarije i reljefi od kojih je najznačajniji reljef koji je prikazivao četiri pčelarska prizora. Pčela kao simbol vladarske titule otkrivena je na sarkofagu egipatskog vladara IV. dinastije Mikerinosa (Menkaura) koji je vladao 2532.–2503. prije Krista.

Oko 2400. prije Krista javljaju se prve košnice koje je izradio čovjek, bile su cilindričnog oblika, vodoravno postavljene, izgrađene od gline i pruća, na kojima su bila dva otvora, jedan kao ulaz/izlaz, a drugi se koristio prilikom skupljanja meda.

Za vrijeme Srednjeg kraljevstva pčelarstvo se ponovo pojavljuje u tekstovima i slikarijama. Kada je riječ o pčelarstvu Srednjeg kraljevstva ono se veže uz vladara Senusreta III. (1870.–1831. g. pr. Kr.). U piramidi Senusreta III. kod Dahshura otkriveni su reljefi sa prikazom dvije skupine od četiri košnice poredanih jedna do druge sa zašiljenim krovovima. ³⁰

Navode se i košnice izrađene od papirusa u obliku piramide. Pčelari starog Egipta poznavali su i tehniku dimljenja kako bi pčele bile mirne prilikom sakupljanja meda, te su koristili posuđe za cijedenje meda.

¹⁸ Isto, str. 228.

¹⁹ Isto, str. 228.

²⁰ Isto, str. 228.

²¹ Isto str. 629.

²² Isto, str. 631.

²³ Isto, str. 631.

²⁴ Crane, Eva. 1999. *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*. New York, London: Routledge Taylor & Francis Group, str. 162.

²⁵ Kritsky, Gene. 2015. *The Tears of Re Beekeeping in Ancient Egypt*. Oxford USA: Oxford University Publishing, str. 7.

²⁶ Isto, str. 7.

²⁷ Isto, str. 7.

²⁸ Crane, Eva. 1999. *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*. New York, London: Routledge Taylor & Francis Group, str. 163.

²⁹ Kritsky, Gene. 2015. *The Tears of Re Beekeeping in Ancient Egypt*. Oxford USA: Oxford University Publishing, str. 8.

³⁰ Isto, str. 23.

Kada se radi o Novom kraljevstvu najvažniji prikazi pčelarstva u obliku slikarije vežu se uz Amenhotepovu grobnicu.³¹ Na kojoj je prikazana osoba koja drži posudu sa gorućim tamjanom kojega u obliku dara prinosi pčelama. Do danas dim se koristi za umirivanje pčela, a sami Egipćani su držali kako pčele, kao i druge svete životinje zahtijevaju žrtve, te su iz tog razloga prinostili dar u obliku tamjana i tumačili njegov smirujući utjecaj na pčele koje su zadovoljne navedenim darom.

Stari Egipćani su uglavnom bili seleći pčelari koji su selili košnice cijelom dužinom Nila prateći cvjetanje biljaka i drveća.

Nakon osvajanja Egipta od strane Aleksandra Velikog započinje novo razdoblje pčelarstva u Egiptu koje će u cijelosti preobraziti Grci i Rimljani. Iz Novog razdoblja datiraju posljednji slikovni i reljefni prikazi pronađeni na području Egipta. Hram božice Hathor u Denderi sadrži reljef na kojem se nalazi Kleopatra VII. (51.–30. g. pr. Kr.) i Ptolemej XV. (44.–30. g. pr. Kr.), a ispred kojih su smještene dvije velike posude sa medom.³²

4. HRVATSKO PČELARSTVO

Na području Hrvatske tradicija pčelarstva započinje od vremena Grka i Rimljana. Plinije, rimski pjesnik u svojim zapisima navodi med sa otoka Šolte, od ružmarina i kadulje koji se nazivao »Olintio«. Izvori o prvim pčelarenjima na području Hrvatske zapisani su komunalnim statutima, sudskim tužbama i zapisnicima sudskih rasprava, a jedan od prvih pisanih dokumenata o pčelarstvu u Hrvatskoj nalazi se u Vinodolskom zakonu iz 1288. Srednjovjekovni statuti na području Hrvat-

ske uređivali su pravne odnose u pčelarstvu, osobito pravo vlasništva nad pčelinjim zajednicama, krađu roja ili cijele košnice.

U početku su pčele držane u pletarama izrađene od slame ili pruća, a prije uzimanja meda, pčele bi se istresle iz pletare. Jednom godišnje se skupljao med, a u međuvremenu bi dolazilo do rojenja te bi se povećavao broj pčelinjih zajednica.

U Statutu grada Dubrovnika iz 1272. u šestoj knjizi 40. odredbe navodi se zabrana pravljenja medovine za prodaju. Onaj koga uhvate u prodaji medovine mora platiti novčanu kaznu, a medovina se mora proliti. Drugi dio odredbe regulira izradu medovine za vlastite potrebe koja je dozvoljena.³³

Uzgoj pčela na Braču započeo je krajem XIV. i početkom XV. stoljeća. S vremenom su izrađivane košnice od slame i drveta, a poznate su one kamene sa Brača i Hvara te Karina iz 16. stoljeća.

Brački statut iz 1305. u prvoj knjizi Reformacije u odredbi 44. regulira držanje pčela. U pčelarstvu se razlikovalo da li netko drži pčele sam za svoj vlastiti račun ili zajednički nekoliko njih drže pčele. Zabranjeno je držati pčele za strance pod prijetnjom novčane kazne.³⁴

Prirodoslovac opat Albert Fortis 1773. posjećuje Brač i navodi: »Brač je od davnine poznat zbog odličnog meda«. U Bračkom pčelarstvu se razlikovalo da li netko drži pčele sam za svoj vlastiti račun ili zajednički nekoliko pčelara drže pčele. Zabranjeno je držati pčele za strance.

Vinodolski zakon iz 1288. u odredbi pod brojem 8. je regulirao krađu pčela ili meda za koju je bila zapriječena novčana kazna.³⁶

Statut grada Rijeke iz 1530. u trećoj knjizi 28. odredbe regulira krađu rojeva pčela. Pravio je razliku u

³¹ Isto, str. 28.

³² Isto, str. 63.

³³ Križman Mate - Kolanović, Josip, *Statut grada Dubrovnika*, Historijski arhiv Dubrovnik, Dubrovnik, 1990., str. 184., Šesta knjiga, Medovina, članak 40. »Nitko ne smije praviti medovinu za prodaju; i neka onaj tko je bude pravio plati dva perpera globe i neka se sva ta medovina prolje; i neka onaj tko prijavi dobije polovicu globe. Za piće pak u vlastitoj kući neka je svakomu slobodno praviti medovinu«.

³⁴ Cvitanić, Antun, *Brački statut*, Bračko srednjovjekovno pravo, Književni krug, Split 2006., str. 42., 347. – 349. Prva knjiga Reformacije, članak 44. O pčelama »Jednako tako neka se primjenjuje odluka da nijedan stranac, bez obzira na svoj društveni i osobni položaj, niti drži niti daje držati pčele na otoku Braču, niti na dio niti u ortaštvu s (kojim) otočanima, jer od njih u tome nemamo nikakve koristi nego znatnu štetu, jer kada dolaze da prime svoj dio plodova od pčela, pod tom izlikom prave mnoge štete i pod tim izgovorom izvlače mnoge stvari na štetu daće tridesetnine (koju) drugačije ne mogu izbjeći. (Zato je odlučeno) da se odsada unaprijed nijedan naš otočanin, bilo kojega društvenog položaja bio, ne usudi ni na kakav način držati pčele kakvih stranaca pod prijetnjom globe od dvadeset i pet libara malih (denara). A u smislu ove odluke neka se smatraju strancima oni koji ne stanuju na otoku Braču i neka se (ovo) razglaši po svim selima, podrazumijevajući da su stranci oni koji (na Braču) nemaju očinskih i majčinskih dobara. (Odluka je) prihvaćena sa 56 kuglica, dok su tri bile protiv«.

³⁵ Isto, str. 28.

³⁶ Margetić, Luj, *Vinodolski zakon*, Tiskara Rijeka, Rijeka – Novi Vinodolski, 1989., str. 17. članak 8. »Nadalje, ako je netko noću ukrao u staji neko živinče ili s guvna žito ili u ulištu, s mjesta gdje se drže pčele, med, također plaća knezu 50 libara, ako je bio ondje povik »pomagaj«, a po danu 40 soldina, a također i u noći, ako nije bilo povika, kao i dvostruku štetu, kako je pisano. Poviku se vjeruje«.

kažnjavanju počinitelja ovisno o tome koliko je rojeva ukrao i da li je krađa počinjena danju ili noću. Krađa do pet rojeva kažnjavala se novčanom kaznom. Krađa od pet do osam rojeva kažnjavala se tjelesnom kaznom odsjecanja ruke, od osam do deset rojeva strožom tjelesnom kaznom odsjecanja ruke i gubitka oka. Dok krađa više od deset rojeva se najstrože kažnjavala pod prijetnjom smrtno kazne.³⁷

Zadarski statut iz 1564. u knjizi Reformacije u odredbi 128. uređuje patvoreni vosak, na način ako se utvrdi da je riječ o lažnom pčelinjem vosku, počinitelj ga je dužan spaliti na vatri, a polovicu njegove vrijednosti dužan je nadoknaditi oštećenome koji je kupio patvoreni vosak.³⁸

Prvo osnovano pčelarsko društvo u Hrvatskoj utemeljeno je u Osijeku 1879. kao i specijalizirani pčelarski časopis »Slavonska pčela« koji se danas zove »Hrvatska pčela«.

Nadalje, Marija Terezija 1775. uvodi naputak »Patent o pčelarstvu«, te na pojedinim područjima postavlja učitelje pčelarstva. Kao prvi učitelj pčelarstva navodi se Anton Gruber 1770. koji je tu dužnost obnašao u Varaždinskoj, Križevačkoj i Zagrebačkoj županiji.³⁹

Za vrijeme Drugog svjetskog rata uništen je velik broj košnica i pčelinjih zajednica, a prosjek proizvedenog meda tijekom navedenog razdoblja bio je 10 – 15 kilograma po košnici/pčelinjoj zajednici.⁴⁰

5. ZAKLJUČAK

Iz navedenih podataka koji su navedeni u radu, može se zaključiti kako su pčele zajedno sa svojim proizvodima bile od velikog značaja za pojedinca, stanovništvo i društvo u cjelini. Pčelarstvo je dobilo zamah

već od najranijih početaka stvaranja civilizacije, a upravo na područja Mezopotamije i Egipta ljudi su spoznali prednosti i dobrobiti pčela te su vladari i faraoni s vremenom preuzeli kontrolu nad cijelom pčelarskom djelatnošću. O značaju pčela svjedoči i činjenica da utemeljenjem egipatske države pčela postaje jednim od državnih simbola, uspoređivane su sa faraonskom vlašću te zbog toga imaju mitsku ulogu u egipatskoj religiji.

Kroz povijest, od samih početaka pa do naših dana pčele imaju značajnu ulogu u našim životima. Ljudi u radu pčelinje zajednice pronalaze inspiraciju za temeljna načela suvremenih država. Vergilije opisuje košnicu kao »malu državu«, a od Aristotela i Platona pa sve do Marxa, pčelinje zajednice, se vežu uz upornost i zajedničku suradnju koja je opisana sa različitim društvima kroz povijest.

Pčelarstvo kao jedno od najstarijih poljoprivrednih zanimanja ima veliku ulogu kroz cijelu povijest do naših dana, a postoji izreka: »ako nestane pčela, nestat će i svijet«, radi toga čuvanje pčela i pčelarstva ima veliki utjecaj radi čovjekove budućnosti.

U novije vrijeme pčelinji proizvodi imaju sve veći značaj bilo da je riječ o vosku, matičnoj mliječi, propolisu, peludi, pčelinjem otrovu, a posebno najznačajnijem proizvodu – medu. Osobit značaj pčela navodi se u religiji, a upravo Biblija i druge svete knjige sadrže na više mjesta pčelinje proizvode i njihov značaj za čovjeka. Podjela rada u pčelinjoj zajednici kroz povijest je više puta uspoređivana i kao primjer kakvo bi trebalo biti ustrojstvo rada našeg ljudskog društva.

³⁷ Zlatko, Herkov, *Statut grada Rijeke*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1948., str. 274-275. Treća knjiga, članak 28. »Naređujemo, da se ni jedna osoba ne usudi zlonamjerno zgrabiti ili odnijeti danju ili noću nečije kokoši, purane, guske, patke i slične životinje protiv njegove volje, i ako netko protivno uradi, neka padne pod kaznu od 20 soldina po glavi (ako to učini) danju. Noću neka se kazna pak podvostruči, i neka se prisili na povratak životinja ili njihove vrijednosti. I neka se kazni istom kaznom svaki ortak, koji je bio kod izvršenja krađe, ili koji je pružio pomoć ili pogodavanje prije ili poslije rečene krađe ili kod same krađe. I ako (ukrade) jedan roj pčela, (neka se kazni) s 10 libara, za dva s dvadeset, i tako neka sve se jednako kazni onaj, koji je ukrao domaće rojeve, koji se nalaze na čuvanju ili u posjedu drugoga. Otud na više sve do 8 (rojeva), neka mu se odrubi ruka, a preko 8 do 10, neka mu se odrubi ruka i izvadi oko, a ako (ukrade) preko 10, neka se objesi za vrat. I ako novčano kažnjen, ne bi imao odakle platiti, neka se šiba sve do 4 (roja), a za deset neka se šiba i žigom označi«.

³⁸ Kolanović, Josip – Križman Mate, *Zadarski statut*, Ogranak Matice Hrvatske u Zadru i Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, Zadar, 1997., str. 609., knjiga Reformacije, članak 128. Patvorena paklina, vosak i sir »Isto tako, neka je rečenomu zakupniku daća i svakomu drugomu slobodno prijaviti gospodinu knezu i optužiti sve koji donose patvorenu paklinu, vosak i sir, tu patvorenost neka je gospodin knez dužan i kadar istražiti, da li u njima ima patvorenosti ili nema; pa ako jasno utvrdi da je patvorina počinjena, neka je dužan rečene patvorine baciti u oganj, davši prethodno polovicu podnositelju tužbe; s obzirom na paklinu, neka se ne podrazumijeva gore rečeno ako se u njoj zatekne nevelika količina vode, a o toj nevelikoj količini vode neka providi gospodin knez«.

³⁹ Vlasta Domaćinović, *Tradicijsko narodno pčelarenje i običaji*, Med: pčelarenje i običaji, Pučko otvoreno učilište, Zagreb, str. 33-50.

⁴⁰ Zdenko Franić, *Apišumarstvo-pčelarstvo i šumarstvo*, Šumarski list, broj 3-4, CXLIII, 2019, str. 174.

6. POPIS LITERATURE

- Biblija*, Zagreb, 1993., Kršćanska sadašnjost.
- Blažević Marinko, *Povijest pčelarstva*, 06.11.2013.
<http://pcelari-bujstine.com/povijest-pcelarenja/>.
- Bauer, Ljudevit, *Med, pčelarenje i običaji*, Zagreb, Pučko otvoreno učilište 1999.
- Cramp, David, *Pčelarstvo*, Rijeka, 2012., Leo-commerce.
- Crane, Eva, *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, Routledge Taylor & Francis Group, New York, London, 1999.
- Cvitančić, Antun, *Brački statut, Bračko srednjovjekovno pravo*, Književni krug, Split 2006.
- Defillipis, Josip, *Poljoprivreda i razvoj*, Zagreb, Školska knjiga, 2005.
- Domačinović, Vlasta, *Tradicijsko narodno pčelarenje i običaji, Med: pčelarenje i običaji*, ur. M. Ričković, Pučko otvoreno učilište, Zagreb, 1999., str. 33-50.
- Franić, Zdenko, *Apišumarstvo-pčelarstvo i šumarstvo*, Šumarski list 3-4, CXLIII, 2019.
- Herkov, Zlatko, *Statut grada Rijeke*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1948.
- Kolanović, Josip – Križman Mate, *Zadarski statut*, Ogranak Matice Hrvatske u Zadru i Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, Zadar, 1997.
- Križman Mate - Kolanović, Josip, *Statut grada Dubrovnika*, Historijski arhiv Dubrovnik, Dubrovnik, 1990.
- Kritsky, Gene, *The Tears of Re Beekeeping in Ancient Egypt*, Oxford University Publishing, Oxford USA, 2015.
- Margetić, Lujo, *Vinodolski zakon*, Tiskara Rijeka, Rijeka – Novi Vinodolski, 1989.

BEES THROUGHT HISTORY

Summary

The history of bees begins deep in the past, and numerous archaeological findings testify to beekeeping as one of the oldest branches of agriculture. Honey, as the most famous bee product, was in the past placed behind wax, which had a higher value until the end of the 19th century. In the fertile areas of Egypt and Mesopotamia, some of the earliest archaeological evidence of organised beekeeping by beekeepers and the use of bee products was discovered as well. Honey was first collected from »natural« beehives in the environment, most often in the area of fertile river valleys. From the very beginnings of human activity, the population knew about the effects of honey on human health.

In the area of the Old East, certain areas are known for the cultivation of bees, from Palestine, where the term »honey and milk« signified biblical well-being, through Syria all the way to the entire area of the Mediterranean. The ancient Greeks and Romans were engaged in beekeeping, from where it spread to our regions. In the eighteenth century, the Empress Maria Theresa published the »Beekeeping Patent« from 1775 with instructions for future beekeepers, which was valid for the areas that were under the Habsburg Monarchy, including Croatia.

The importance of beekeeping is also reflected in the Adriatic medieval communal statutes that managed beekeeping from the protection of bees and beehives to the sale and payment/exemption of taxes. Certain medieval communal statutes in Croatia regulate the keeping of bees, which will be discussed in more detail in the paper itself.

Keywords: history of bees, honey, wax, beehive, agriculture, statutes, beekeeping codes